

Qarshi Davlat universiteti musiqa kafedrası o'qituvchisi Azizov Fayozning “Fortepiano cholg'u asbobi haqida” nomli maqolasiga

T a q r i z

F. Azizovning “Fortepiano cholg'u asbobi haqida” nomli maqolasi hozirgi kunda umumta'lim maktablarining musiqa madaniyati darslarida, musiqa va san'at maktablari, musiqa yo'nalishi kollejlari va musiqa ta'limi yo'nalishi oliy o'quv yurtlarining barcha musiqa darslarini o'qitishda yetakchi cholg'u asbobi hisoblangan fortepiano cholg'u asbobi va uning tarixiy taraqqiyotini yoritib berishga qaratilgan.

Maqolada fortepiano cholg'u asbobi garchi 1709 – 1711 yillarda italiyalik cholg'u asbobi ustasi Kristofori Bartalameo tomonidan ixtiro qilingan bo'lsada, uning paydo bo'lishi esa uzoq o'tmishga ya'ni ko'paytirish jadvalining asoschisi Yunon olimi Pifagor yashagan davrga mavjud bo'lgan “monoxord” deb ataladigan bir torli urma cholg'u asbobiga borib taqalishi ko'rsatiladi. Fortepiano cholg'u asbobining o'rta asrlardagi o'tmishdoshlari bo'lgan XII asrlarda klavikord deb nom olgan klavishli cholg'u asbobi va keyinroq klavikord bilan bir vaqtda boshqa klavishli cholg'u asbobi ham taraqqiy etib, u har xil: klavitsimbal, chembalo, virdjinel, klavisin kabi nomlar bilan atalar edi. Oxirgisi juda keng tarqalib boshqa har xil ko'rinishdagi shunaqa cholg'u asboblarni bir umumiy nom bilan atalishiga olib kelganligi yoritiladi.

Fortepiano cholg'u asbobini esa 1711 yilda Padua shahrilik usta Kristafore Bartalameo yaratganligi va bu cholg'u asbobi klavikord hamda klavisin kabi cholg'u asboblaridan tovushni tirnab emas balki maxsus mexanik bolg'achalar bilan urib chalinishi orqali farqlanishi yoritib berilgan.

Ushbu maqolada yoritilgan ma'lumotlar nafaqat musiqa sohasi mutaxasislari balki tinglovchilarni ham qiziqtirishi tabiiy.

Ushbu maqolani “ZiyoNET” axborot tarmog'iga joylashtirsa bo'ladi.

Qarshi madaniyat va turizm kolleji musiqa o'qituvchisi:

Yo.Azizov.

Qarshi Davlat universiteti musiqa kafedrası o'qituvchisi Azizov Fayozning “Fortepiano cholg'u asbobi haqida” nomli maqolasiga

T a q r i z

F. Azizovning “Fortepiano cholg'u asbobi haqida” nomli maqolasi hozirgi kunda umumta'lim maktablarining musiqa madaniyati darslarida, musiqa va san'at maktablari, musiqa yo'nalishi kollejlari va musiqa ta'limi yo'nalishi oliy o'quv yurtlarining barcha musiqa darslarini o'qitishda yetakchi cholg'u asbobi hisoblangan fortepiano cholg'u asbobi va uning tarixiy taraqqiyotini yoritib berishga qaratilgan.

Maqolada fortepiano cholg'u asbobi garchi 1709 – 1711 yillarda italiyalik cholg'u asbobi ustasi Kristofori Bartalameo tomonidan ixtiro qilingan bo'lsada, uning paydo bo'lishi esa uzoq o'tmishga ya'ni ko'paytirish jadvalining asoschisi Yunon olimi Pifagor yashagan davrga mavjud bo'lgan “monoxord” deb ataladigan bir torli urma cholg'u asbobiga borib taqalishi ko'rsatiladi. Fortepiano cholg'u asbobining o'rta asrlardagi o'tmishdoshlari bo'lgan XII asrlarda klavikord deb nom olgan klavishli cholg'u asbobi va keyinroq klavikord bilan bir vaqtda boshqa klavishli cholg'u asbobi ham taraqqiy etib, u har xil: klavitsimbal, chembalo, virdjinel, klavisin kabi nomlar bilan atalar edi. Oxirgisi juda keng tarqalib boshqa har xil ko'rinishdagi shunaqa cholg'u asboblarni bir umumiy nom bilan atalishiga olib kelganligi yoritiladi.

Fortepiano cholg'u asbobini esa 1711 yilda Padua shahrilik usta Kristafore Bartalameo yaratganligi va bu cholg'u asbobi klavikord hamda klavisin kabi cholg'u asboblaridan tovushni tirnab emas balki maxsus mexanik bolg'achalar bilan urib chalinishi orqali farqlanishi yoritib berilgan.

Ushbu maqolada yoritilgan ma'lumotlar nafaqat musiqa sohasi mutaxasislari balki tinglovchilarni ham qiziqtirishi tabiiy.

Ushbu maqolani “ZiyoNET” axborot tarmog'iga joylashtirsa bo'ladi.

QDU musiqa kafedrası o'qituvchisi:

M. Qurbonova.

FORTEPIANO CHOLG'U ASBOBI HAQIDA.

Azizov F.S. (QarDU)

Hozirgi davr cholg'u asboblari haqida gapirganda, keng qo'llaniladigan cholg'u asboblardan biri fortepiano cholg'u asbobi g'arbu - sharqda birdek qo'llanila boshladi. Fortepiano cholg'u asbobining qay tarzda paydo bo'lganligi haqidagi ma'lumotlarni bilish shu sohaning mutaxasisi bo'lmagan musiqa tinglovchilari uchun ham qiziq bo'lsa kerak.

Fortepiano¹- qattiq- sekin ma'nosini bildirib, torli klavishli cholg'u asbobi, Italiyada Kristofori Bartalameo (1709-1711 yillarda) urib chalinadigan mexanizmni o'ylab topib, yasagan.

Aslida bu cholg'u asbobning tarixi juda qadim zamonlarga, ya'ni, qadimgi Yunonistonga borib taqaladi. Ko'paytirish nazariyasining asoschisi Pifagor yashagan davrda monoxord² deb nomlanuvchi cholg'u asbobi mavjud bo'lgan. Bu cholg'u asbobi ustiga tor tortilgan uzun ingichka quttidan iborat edi. Bu qutti maxsus daraxt yog'ochidan yasalgani uchun undan chiqadigan tovush baland va o'z tembr xususiyatiga ega bo'gan. Tor quttichaga siljitilmaydigan xarrak bilan qotirilgan, undan tashqari yana bir harakatlantiriluvchi xarrak bo'lib, u torda xarakatlantirilib musiqiy tovushni pasaytirish yoki balandlatish uchun xizmat qilgan. Vaqt o'tgan sari bitta tor yoniga boshqa torlar qo'shib borilgan. Bu cholg'u asbobda maxsus noxun (mediator) bilan, ba'zida esa torlarga maxsus tayoqcha, bolg'acha bilan urib ijro etilgan.

Asrlar o'tib, bu cholg'u asbobi takomillashib bordi. Qutti kattalashib to'g'ri burchakli holatga keladi, bir tomoniga klaviatura³ joylashtiriladi. Endi cholg'uchi klavishni bosib chaladigan bo'ldi, unga moslangan metal plastinkalar torlarni tirnagan holda tovush hosil qilgan. Bu cholg'u asbobi klavikord⁴ deb atala boshlagan. Uni stol ustiga qo'yib, turgan holda ijro etilgan.

¹ Fortepiano it. Forte-piano-qattiq-sekin.

² Monos-yun.bir, chorde-tor.

³ Lotin tilidan klavish- kalit.

⁴ Lotin tilida klavish va Grek tilida chorde.

Klavikord cholg'u asbobi XII asrda paydo bo'lib, besh asr davomida bir qancha davlatlarda yashaydigan ustalar uni takomillashtirishga harakat qilishgan. Musiqa tovushlari kuchli, qattiq chiqishi uchun har bir klavishga bir necha tor qo'shilgan va quttining hajmi kattalashgan.

Vaqt o'tishi bilan klavikordda bir nechta klaviatura joylashtirilgan, har bir klaviatura cholg'u asbobi ovoz diapazonini kengaytirishga hamda kuchaytirishga xizmat qilgan. Bu harakatlar ham cholg'u asbobi ovozini kuchaytirishga xizmat qila olmadi. Klavikord qimmatbaho yog'ochdan, bezakli qilib yasalgani uchun boy-badavlat kishilarning mehmonxonalarini ham bezashga xizmat qilgan.

XVII asr oxirida Fransiyada pastgi oq klaviaturalar qora daraxtdan qora rangda, yuqoridagilari oq rangda bo'lib fil suyagidan ishlangan. Bunday qilib yasalishining sababi u davrlarda klavishli cholg'u asboblarda ko'proq xotin – qizlar ijro etishgan bo'lib, qora klaviaturalar ustida oppoq qo'lli klavikord chalayotgan xonimlarning jozibali qo'l harakatidan zavqlanish uchun bo'lgan. Ammo bunaqa qora klaviaturalar orasidagi oraliq chiziqlar qorishib ketib, ko'rinmas va cholg'uchiga qiyinchilik tug'dirar edi. XVIII asrga kelib klaviaturalar rangi hozirgi fortepianodagidek joylashtirila boshlagan.

Klavikord bilan bir vaqtda unga o'xshash yana bir klavishli cholg'u asbobi taraqqiy eta boshlab, u har xil: klavitsimbal⁵, chembalo⁶, virdjinel⁷, klavesin⁸ kabi nomlar bilan atalar edi. Oxirgisi juda keng tarqalib boshqa har xil ko'rinishdagi shunaqa cholg'u asboblarni bir umumiy nom bilan atalishiga olib keldi.

Klavikorddan farqli, klavisinda torlar har-xil uzunlikda bo'lgan va bu o'zgacha shakl ko'rinishli royal cholg'u asbobi ko'rinishiga o'tdi.

⁵ Germaniyada .

⁶ Italiyada.

⁷ Angliyada.

⁸ Fr.klavesin - XVI –XVIII asrlarda qo'llanilgan torli-klavishli tirnama cholg'u asbobi.

Klavisinda tovushlar urib emas, balki tirnab hosil qilinadi. Tovushni hosil qiladigan moslama qushlar qanoti patlaridan yasalgan. Klavisinchi ijro davomida tovushlarni qattiq yoki pastlata olmas edi.

Klavishli cholg'u asbobi ustalari izlanishda bo'lishdi va 1711 yilda Italiyaning Padua shahrilik usta Kristofore Bartalameo yangi cholg'u asbobi kashf etdi. Unda tovush yog'och bolg'achalar orqali hosil qilindi. Endi cholg'uchi bu cholg'u asbobda qattiq va sekin chalish imkoniga ega bo'lgani uchun Fortepiano⁹ deb nomlandi. Bu cholg'u asbobda eng muhim detall (qism) ovoz so'ndirgich hisoblanadi. Agar ovoz so'ndirgich bo'lmaganida torlar keragidan ortiq tebranib musiqa o'rnida faqat shovqin eshitilgan bo'lar edi. Fortepiano cholg'u asbobida ikkita pedal o'rnatilgan bo'lib, biri tovushlarni to'xtatish, ikkinchisi esa sadolantirishga xizmat qiladi.

XIX asrga kelib Fortepiano cholg'u asbobining asosan ikki ko'rinishi paydo bo'ldi: gorizantal ko'rinishdagi – royal¹⁰ va vertical ko'rinishli pianino¹¹. Royaldan, katta konsert zallarda konsertda to'liq hajmli kuchli musiqiy ohangni sadolantirish uchun foydalanilsa, pianinodan sekin, bo'sh eshitsa ham bo'ladigan xonalarda foydalaniladi.

Hozirda fortepiano cholg'u asbobidan Umumta'lim maktablarining musiqa madaniyati darslarida, Musiqa va Sana't maktablarining barcha xalq cholg'u asboblarini o'qitishda, San'at va madaniyat kollejlari, oliy o'quv yurtlarining musiqa yo'nalishlarida ushbu cholg'u asboblaridan keng foydalanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. А. Л.Островский Спутник музыканта изд: “Музыка” Петербург. 1969 400-стр.
2. Л. Михеева Музыкальный словарь в рассказах. М: 1968 174-стр.
3. I. A. Akbarov Musiqa lo'g'ati T., G' G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1987 445-bet.

⁹ It. Forte-piano – qattiq – sekin – torli klavishli urma cholg'u asbobi.

¹⁰ Fr. Royal – qirolniki, qiroлга mansub.

¹¹ It. Pianino – kichik pianino.